

MAREA TRECERE METOPION ÎNTRE ΧΡΟΝΟΣ ŞI ΚΑΙΡΟΣ

Pr. Asist. Univ. Dr. Adrian D. COVAN
UNIVERSITATEA DE VEST – TIMIŞOARA

ABSTRACT: „*Christ is risen from the dead, trampling over death by death and those in grave giving life*” – The Hymn of Resurrection.

Keywords: *death, Resurrection, eternal life, passing, Holy Sacraments.*

Absența termenului *moarte*¹ din lexicul doctrinar al Bisericii, concept clasat, de altfel, în registrul ideaticii teologice, ne obligă la o analiză pretențioasă îndreptată asupra acestei teme care aşează în lumină *panoul* transparent al orizontului dogmatic eclezial. Multele intuiții și formulări geniale, care au *catalizat* întreaga istorie cultural-teologică a creștinismului răsăritean și apusean, au conferit temei morții o perpetuă actualitate. Înțelesul de tragedie insurmontabilă este suprimat de către Însuși Fiul lui Dumnezeu, prin cuvintele: „Eu sunt învierea și viața; cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi”².

1. Moartea – τύπος-ul secund al exigenței sacramental-eceziale

În discursul infailibil al *Ecclesiei* lui Iisus, moartea este, în primul rând, un fenomen spiritual, desemnând schisma *amartiană* din grădina Edenului, adică despărțirea omului, ca efect al neascultării, de Dumnezeu – Calea, Adevărul și Viața. Moartea fizică este derivația aplicativă a morții spirituale și presupune despărțirea provizorie a sufletului de trup, ca o primă etapă a reîntoarcerii la *Izvorul* Vieții. De

¹Prin întruparea Logosului dumnezeiesc, firea noastră pătimitoare a fost unită cu viața în Dumnezeu. Tocmai de aceea, întreaga făptură purtând *blazonul* vieții, pentru moarte se întrebuințează termenul de *adormire* (de la verbul grecesc *κοιμάω*= a muri cu sensul de a adormi, cf. *Ioan* 11, 11; *Fapte* 7, 60; *I Corinteni* 7, 39; 15, 18; *I Tesaloniceni* 4, 14; *οἰκοιμώμενοι*= morți, cu sensul de adormiți cf. *I Corinteni* 15, 20), iar locul unde sunt înmormântați cei adormiți poartă numele de *cimitir* (de la substantivul grecesc *κοιμητήριον, koimetirion*=dormitor). În *spiritul* celor expuse mai sus, Sfântul Ioan Gură de Aur afirma: „De aceea se și cheamă locul acesta cimitir, ca să știți că cei răposați și depuși aici nu sunt morți, ci sunt culcați și dorm” (Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilia despre numele cimitirului și despre cruce*, Migne, PG 49, col. 393.

²*Ioan* 11:25.

întruparea *Logosului* dumnezeiesc și rămânerea Lui cu noi – *Emanuel* (*Isaia* 7, 14) – înseamnă deja *Învieirea și Viața* (*Ioan* 11, 25). Unirea Cuvântului dumnezeiesc cu natura *moartă* face ca în aceasta să *înmușurească* germenii vieții veșnice. Viziunea *vitală* a Bisericii poate fi înțeleasă și printr-o abordare de tipul: *negare a negației*, precum: *cu moartea pe moarte călcând* sau *moarte a morții*. Prin jertfa lui Hristos, moartea devine o *harismă* a lui Dumnezeu (*I Corinteni* 3, 21-22). Sfântul Grigorie de Nyssa, în prima cuvântare funebră, rostită în anul 385, la moartea prințesei Pulcheria, afirma despre moarte următoarele: „moartea este un lucru bun”²⁷. Pe *altarul* golgotic al Crucii a fost pironită moartea și a fost răstignit iadul despărțirii de Dumnezeu. *Epitaful* (cuvântul provine din limba greacă, fiind compus din prepoziția *epi*=pe, deasupra și substantivul *tafos*=mormânt) existenței transfigurate Îl revelează pe Fiul înviat, Cel care, în *cristelnița* mormântului, *plăsmuiește* viața și mântuirea lumii, nimicind, astfel, întunericul *katastasisului* demonic. Ridicată la puterea fortifiantă a *purtării* elohimice, *Taina Mormântului gol* reprezintă nucleul *angrenajului* economiei dumnezeiești și *bornareferențială* a noii dimensiuni ontologice sacralizate, adevărată *epifanie* a Împărăției eshatologice. Învieirea Domnului devine, așadar, *Liturghia* neconținută a creației hristiformizate și *veșmântul* auroral al Cosmosului evanghelic sanctificat prin jertfă, având o *reverberație* sinergică bipartită: viața veșnică și eterna iubire, în veacurile *fără de hotar* ale Dumnezeului Treimic.

În loc de concluzii, închei prin a Vă adresa ritos o întrebare retorică, care cu siguranță va deschide *tolba* ideilor și a provocărilor, și anume: cum trebuie privită și înțeleasă moartea astăzi, când trăim într-un pseudo-europenism conjunctural, fundamentat pe o ideologie creștină fictivă și mercantilistă?

²⁷ Grigorie de Nyssa, *Oratio funebris de Pulcheria*, Migne, P.G. 46, 877A.

stăpânire pe ei”²³. Cuvintele Sfântului Atanasie cel Mare arată cauza care a adus asupra omului *maladia* morții, care debutează prin răutate și păcat. Din momentul actului protopecatorial, perspectiva ființială a omului se schimbă radical, el căzând, prin voința lui liberă, din starea de nesticăciune și din posibilitatea nemuririi, în condiția inevitabilă de părtaș al stricăciunii materiale. Astfel, toți oamenii, prin naștere, au primit în firea lor destinul *delabrant* al morții, indiferent de măsura în care au cultivat în viața lor virtutea și credința în Dumnezeu și în nemurire. Ca simbol, „moartea este aspectul perisabil și destructibil al existenței. Deși este fiică a nopții și soră a somnului, moartea are puterea de a regenera. Dacă nu trăiește decât la nivel material sau animal, ființa asupra căreia se abate moartea se va prăbuși în iad; dacă, dimpotrivă, ea trăiește la nivel spiritual, moartea îi va dezvălui orizonturi luminoase”²⁴. Trebuie ținut seama în mod obligatoriu de faptul că semnele convenționale ale vechii creștinătăți, precum: pedagogia fricii²⁵ și dovada prin unanimitate²⁶, sunt depășite în zilele noastre, cu toate că Sfinții Părinți s-au arătat mult mai îndrituiți decât învățătorii *veacului* secularizat al zilelor noastre. Tocmai de aceea, alocuțiunea necrologică ar trebui regândită pentru ca mesajul existențial al Bisericii să fie unul pe deplin credibil. *Ispitaculturalizantă* a discursului creștin modern *amendează* maniera grosieră de utilizare a *necrologiei* și *necrografiei* creștine. Dacă ar fi să decelăm câteva vocabule arondate conceptului de moarte, precum: doliu, sfârșitul vieții, mort, cadavru, consider că acestea ar trebui eludate din uzanța verbală. De ce? Fiindcă diferența fundamentală dintre Șarpele de aramă și Logosul dumnezeiesc *înălțat* pe crucea Golgotei *îmbânzește* la maximum noțiunea de moarte, conferindu-i un *status* eminentemente pozitiv. Perspectiva morții în creștinism pornește de la premiza că Hristos a murit pentru viața lumii și nu pentru odihna veșnică de ea. Dar, până la moarte, însăși

²³ Sfântul Atanasie cel Mare, *Tratat despre întruparea Cuvântului*, în *Scrieri. Partea I*, în colecția „Părinți și Scriitori Bisericești” (abbreviated infra) vol 15, trad. pr. prof. Dumitru Stăniloae, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1987, p. 93.

²⁴ M. Ciobanu și D. Negriu, *Dicționar de motive și simboluri literare*, s. n., Chișinău, 2010, p. 98.

²⁵ Conceptul are în vedere socotirea răului drept pedeapsă a lui Dumnezeu asupra cuiva pentru faptele săvârșite.

²⁶ Probatoriul cu pricina postulează ideea că creștinismul este religia adevărată pentru că toată lumea este creștină.

Biserică, a impus și o anumită percepție legată de timp sau temporalitate și de spațiu sau spațialitate, opunând, oarecum, nevăzutul și văzutul lumii, timpul creat și veșnicia, trupul și sufletul. Această construcție logică fundamentată pe văditele diferențe antagonice enumerate anterior determină percepția paradoxală a morții ca ruptură și continuitate. „Moartea este o poartă. Cel înviat ne lasă să trecem prin moarte în viață”¹⁸.

Dimensiunea eshatologică a morții oglindește starea de dincolo de *iconostasul* terestru al vieții, deoarece *boldul* morții¹⁹ a fost tocit în străfundurile mormântului gol, *altarul* noii existențe. Sfântul Ignatie Teoforul (+20 decembrie 107) îi întârea pe creștinii din Roma cu următoarele cuvinte: „Mai bine-mi este să mor în Hristos Iisus, decât să împărătesc marginile pământului. Pe Acela îl caut, Care a murit pentru noi; pe Acela îl vreau, Care a înviat pentru noi. Nașterea mea mi-i aproape [...]. Vă scriu viu fiind și dorind să mor. Dorința mea a fost răstignită și nu este în mine foc, care săiubească materia, ci «apă vie» care grăiește în mine și-mi spune dinăuntrul meu: «Vino la Tatăl!»”²⁰. *Vocația* eshatologică a morții este clamată prin *arta* martiriului creștin. Sfinții priveau moartea cu bucurie, cu seninătate, socotind-o o *catapultă* care îi trimitea în *brațele* Domnului: „Căci pentru mine viața e Hristos iar moartea un câștig”²¹. Fiul lui Dumnezeu se *legitimează* Sfântului apostol Ioan, în priveliștea cerească expusă în cartea Apocalipsa, ca „Cel dintâi și Cel de pe urmă. Și Cel ce sunt viu. Am fost mort și, iată, sunt viu, în vecii vecilor, și am cheile morții și ale iadului”²².

3. De la Adam la Hristos – o trecere de la moarte la viață

„Dumnezeu a făcut pe om și a vrut să rămână în nescricăciune. Dar oamenii, nesocotind aceasta și gândind și născocind răutatea, au căzut sub osânda morții cu care au fost amenințați, și moartea a pus

¹⁸Olivier Clement, op. cit., apud Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, ediția a II-a, Ed. IBMBOR, București, 1997, p. 145.

¹⁹*I Corinteni* 15:55.

²⁰Sfântul Ignatie Teoforul, *Epistola ad Romanos*, VII, Migne, PG 5, 694 B.

²¹*Filipeni* 1, 21.

²²*Apocalipsa* 1, 17-18.

Moartea, înfrățite alegoric. Anumite *imagini* care formează *peisajul* festiv al Nunții religios-creștine, precum: ridicarea voalului *goviei*, împreunarea mâinilor mirilor, lumânările arzând ale nașilor, așezarea *candidaților* la Cununie cu fața către răsărit ș.a.m.d., se regăsesc într-o formă aproape identică în rânduiala Înarmorântării, simbolizând, și într-un caz și-n celălalt, unirea persoanei umane cu Dumnezeu și așezarea acesteia în lumina veșniciei Preasfintei Treimi.

Cele trei înconjurări ale mesei, din cadrul ritualului religios al Tainei Sfintei Cununii, sunt o întreită reluare a simbolului cercului, forma geometrică ce caracteriza așezarea zidurilor în jurul vechilor temple și a orașelor din antichitate. Cercul înscrie în plan *traiectul* infinit al veșniciei și exprimă protecția. Astfel, mirii, prin întreita *poliorchie*¹⁶ de la Taina Nunții sunt *arondați* unui spațiu providențial, consacrat prin iubire și prin binecuvântarea lui Dumnezeu, virtuți care definesc viețuirea ascensională. Dacă timpul liturgic *voalează* în sine nostalgia veșniciei, spațiul liturgic amintește de *aleanul* fierbinte al omului, căzut într-o *ternă* profanitate, după *Patria* fericirii. Drumul pe care cei doi vor păși în viață, trecând prin *portalul* nunțial, nu este un itinerar obișnuit, ci este plasat pe *orbita* veșniciei, dat fiind faptul că *periplul* noii familii seamănă cu axul nemișcat al unei roți care se învârte fără încetare.

Numai simplul gând la moarte clatină cu putere coloanele *templului* vieții, cât despre prezența ei, este trăită în tăcere.

2. Moartea – o teologie a nădejzii. Tanatologie și Eshatologie

Starea adamică de dinainte de cădere este lipsită de eveniment, durată și istorie. Cuplul uman primordial, căzut într-o lume care și-a pierdut irecuperabil esența paradisiacă, nu s-ar fi putut reîncadra în *orânduiala* cosmică fără dorirea neîncetată după înveșnicire. Pentru uceniciei lui Iisus din toate timpurile și locurile, moartea fizică reprezintă *Poarta* prin care se trece în post-existență, creștinul apropiindu-se, așadar, de momentul radios al Învierii. Moartea, spre care se îndreaptă cei ce viețuiesc duhovnicește, este o trecere cu Hristos prin *ușile încuiate* ale veșniciei, și, în același timp, o propășire pe *tărâmul*, unde nu este durere, nici întristare, nici suspin, ci viață fără de sfârșit¹⁷. Discursul tradițional despre moarte, emis de către

¹⁶ ὀρχήομαι = a dansa, a juca, cf. *Matei* 11, 17; *Luca* 7, 32.

¹⁷ ****Molitfelnic*, Ed. IBMBOR, București, 2002, p. 225.

nu în ultimul rând, *Marea Trecere* sunt indicatorii referențiali ai prezenței *pascale* în existența umană, ca alternanță naștere-moarte.

Amintim faptul că toate riturile matrimoniale din lume, și în mod excepțional Taina Sfintei Cununii, au la bază paradigma divină, căsătoria umană reproducând, de fapt, o *hierogamie*. Cele două genuri ale omului¹¹, *Iș* și *Ișa* (Omul și Oama), își comunică reciproc însușirile proprii într-o unitate *ipostatică*¹² imperfectă, deoarece *legământul* nupțial are valabilitate până la *ușa* mormântului¹³. Este cea dintâi trimitere pe care nunta o face cu privire la moarte. Din această perspectivă, căsătoria este o retrăire rituală, o replicare a primei nunți, care a avut loc, cândva, la începuturi, în acel timp încărcat de sacralitate. Prin ea, umanul este reîncadrat candidelor *rosturi* ancestrale¹⁴.

„Plecarea din casa în care s-a născut, care cel puțin pentru unul din tineri înseamnă intrarea într-o altă familie și casă, este marcată de ceremonii, de rituri de separare (plânsul miresei), de rituri de prag și de rituri de agregare în noua stare de femeie măritată (dezvelirea miresei, punerea conciiului, îmbrăcarea în rochie de nevestă), de primire, de acceptare în noul neam (așteptarea mirilor în prag de părinții mirelui, de soacră cu pâine și sare etc.). Această ritualistică este necesară din punct de vedere al gândirii tradiționale pentru a asigura reușita ieșirii dintr-o stare și a intrării într-o alta”¹⁵. Toate aceste momente care compun ritualul extra-liturgic al matrimoniului creștin arată similitudinea celor două stări de trecere: *Nunta* și

¹¹ Adam simbolizează primul om și imaginea lui Dumnezeu – *imago Dei*. Primul nu desemnează întâietatea în plan temporal. El este primul în ordinea naturii, este vârful creației terestre, ființa supremă a umanității.

¹² „Și vor fi amândoi un trup; așa că nu mai sunt doi, ci un trup” (*Marcu* 10, 8).

¹³ „...veți păzi legătura dragostei și a unirii dintre voi până la mormânt, curată, neîntreruptă, dreaptă și cinstită...” (Vezi *Molitifelnicul*, Ed. IBMBOR, București, p. 101). După moarte, dragostea nu se va mai *materializa* într-o unire nupțială, întrucât „la înviere (oamenii) nici nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu în cer” (*Matei* 22, 30). Evanghelia lucanică, spre deosebire de celelalte, așează și moartea lângă nuntă, înscriindu-le pe ambele pe *portativul* acțiunilor firii căzute: „Și le-a zis lor Iisus: Fiii veacului acestuia se însoară și se mărită; Iar cei ce se vor învrednici sădobândească veacul acela și învierea cea din morți, nici nu se însoară, nici nu se mărită. Căci nici să moară nu mai pot, ci sunt la fel cu îngerii și sunt fii ai lui Dumnezeu, fiind fii ai învierii” (*Luca* 20, 34-36).

¹⁴ „Nu este bine să fie omul singur; să-i facem ajutor potrivit pentru el” (*Facere* 2, 18).

¹⁵ E. R. Colta, *De la naștere la moarte. Rituri domestice și alte comportamente rituale contextualizate din județul Arad*, Ed. Etnologică, București, 2015, p. 106.

când ieșim din apă, apare dintr-o dată omul nou”⁵. Asemenea Botezului, moartea seacă *albia* păcatului și curmă proliferarea acțiunilor prejudicioase ale omului, săvârșite în trup. „Noi suntem botezați în moartea Lui, ca să participăm la viața Lui. Viața noastră se îngustează treptat până ce Botezul nostru și moartea noastră coincid. Prin crucea de viață dătătoare, viața își află împlinirea prin moarte. Fără moarte viața ar fi ireală. Ar fi o iluzie, un vis fără deșteptare”⁶. Dacă, la *Taina nașterii din nou*, Biserica *mijlocește* înaintea lui Dumnezeu pentru ca cel ce primește *sfânta luminare* a Botezului: „să se facă părtaș învierii Tale și păzind darul Sfântului Tău Duh și sporind așezământul harului, să ia plata chemării celei de sus și să se numere cu cei întâi născuți în cer, întru Tine, Dumnezeu și Domnul nostru Iisus Hristos”⁷, la *Slujba înmormântării* suntem cu toții îndemnați, în aceeași manieră eshatologică, să-i cerem Împăratului vieții: „Doamne, veșnicilor Tale bunătăți învrednicește pe acesta ce s-a mutat de la noi, odihnindu-l întru fericirea cea neîmbătrânitoare”⁸. Sfântul Efrem Sirianul are un cuvânt paradoxal, dar realist în același timp, atunci când mărturisește: „Moartea omului începe în pântec și se termină în mormânt”⁹.

Viața și moartea nu sunt contrarii și nici nu se exclud reciproc, ci se întrepătrund. Orice existență umană este o îmbinare de moarte și de înviere, „ca fiind pe pragul morții, deși iată că trăim”¹⁰. Pelerinajul nostru pe pământ este un *Paște* neîncetat, o continuă traversare a vieții spre o nouă viață. Între nașterea dintâi și cea de pe urmă, *firul* întregii noastre existențe este alcătuit dintr-o serie amplă de treceri. Aducerea noastră de la non-existență la existență prin actul nașterii biologice, trecerea de la zi la noapte și de la noapte la zi, cronologic ciclul anual natural: primăvară-vară-toamnă-iarnă, trecerea de la copilărie la adolescență și de la adolescență la tinerețe, iar mai apoi la maturitate, trecerea de la vigoarea tinereții la povara anilor grei *aitoamnei* vieții,

⁵Sfântul Ioan Gură de Aur, *In Ioannem. Homilia XXV*, Migne, PG 59, 151.

⁶O. Clement, *Dialogues avec le Patriarce Athenagore*, Paris, Fayard, 1969, apud D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, ediția a II-a, Ed. IBMBOR, București, 1997, p. 145.

⁷*Ibidem*, p. 39.

⁸*Ibidem*, p. 228.

⁹Sfântul Efrem Sirianul, *Comentariu la Evanghelia* [Diatessaron], în *Imnele Paresimilor, Azimelor, Rastignirii și Invierii*, Ed. Deisis, Sibiu, p. 64.

¹⁰*II Corinteni* 6, 9.

aceea, mutarea sufletului în lumea de *dincolo*, cât și dezintegrarea trupului în pulberea terestră, este, în accepțiunea creștină, drept binefacere a lui Dumnezeu către om, „pentru ca răutatea să nu fie fără de moarte”.

Socotită drept baraj împotriva perpetuumului peccatorial, moartea ascunde în sine dimensiunea tainei *înruirii* omului cu Dumnezeu, datorită *angrenajului* sacramental propus. Astfel, ea *developează* întreg *memorialul* baptismal, având în vedere *nașterea* sufletului în *apa* cea vie a veșniciei. De asemenea, moartea *decretează* Paștile nupțial al celui *repausat* în *nartexul* eternității Viului Dumnezeu. Totodată, ea lărgeste *sfera* de prezență a persoanei umane prin poziționarea bifronică a elementelor ei de conținut: trupul în pământul din care a fost luat, iar sufletul în *caseta* existențială a vieții de *dincolo*³. Efectul acestui ansamblu triptic îl constituie *prezentificarea* în Dumnezeu, eludându-se, astfel, dezintegrarea ființei în *arinișul* neantului ontologic.

Paradigma baptismală a morții constă, pe de-o parte, din îngroparea, prin Botez, a naturii vetero-adamice, iar, pe de altă parte, din *afundarea* trupului *mult pătimitor* în *crstelnița* mormântului, spre *Învierea de apoi* întru *Raiul* veșniciei Sfintei Treimi. Prin multilateralitatea manifestărilor sale, Botezul „curăță omul de păcatele personale, îl eliberează de lanțurile pe care le-a pus neamului omenesc păcatul protopărinților, dar, încă și mai radical, îl *ipostiază în Hristos*, eveniment care e cauza tuturor celorlalte bunuri pe care le dăruie Taina. Botezul reprezintă pentru om *un eveniment ontologic, care îl remodelează și îi întregește existența creată*. De aceea, el reprezintă punctul de plecare statornic al oricărei abordări ortodoxe a ontologiei omului. Și de aceea, el constituie *rădăcina, izvorul și postamentul* vieții spirituale”⁴. Acest proces de înnoire a vieții, petrecut la Botez, este, de fapt, actul preliminar al înnoirii noastre prin moarte. Sfântul Ioan Gură de Aur, vorbind despre plurivalența simbolică a botezului, afirma: „El reprezintă moartea și înmormântarea, Viața și Învierea... Când ne cufundăm capul în apă, ca într-un mormânt, omul vechi e înecat, în întregime înmormântat;

³ Cf. *Eclesiastul* 12:7.

⁴P. Nellas, *Omul-animat îndumnezeit, pentru o antropologie ortodoxă*, studiu introductiv și traducere de Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1994, p. 89-89.